

דקדוקי קריאה וטעמים בפרשת בא ובהפטרות ובראשון של בשלח

י	א הַכְּבֹדָתִי: הדלי"ת בשוא נח. שְׁתִּי: התי"ו רפויה ומוטעמת
י	ג לַעֲנֹת: הלמ"ד בצירי העי"ן קמוצה והנו"ן רפויה. לא לַעֲנֹת ולא לַעֲנֹת. שְׁלַח: שי"ן פתוחה ולמ"ד דגושה ציווי פיעל, לא שְׁלַח עבר קל
י	ו וּמִלְאֹ: הלמ"ד בשוא נע', האל"ף צריכה להישמע, לא ומלו
י	ט בְּנִעְרֵינוּ וּבְזִקְנֵינוּ גִלְדָּ בְּבִינֵנוּ וּבְבִנּוֹתֵנוּ בְּצִאֲנֵנוּ וּבְבִקְרָנֵנוּ: שלושה מקרים בהם יש להקפיד על הפרדה בין תנועת השורק הסוגרת תיבה ופותחת את התיבה שלאחריה, בשלושתם טעמים משרתים מחברים ביניהם. כִּי חֲג־ה': טעם מרכא על תבת כִּי בלבד, אין לצרף לה את התיבה הבאה אחריה
י	יא מִבְּקֵשִׁים: הקו"ף רפויה ² ובשוא נח. וַיִּגְרֹשׁ: הטעם בגימ"ל מלעיל
י	יב וַיַּעַל ... וַיֹּאכֵל: וא"ו החיבור מנוקדת בשווא נע
י	יג וַה': האל"ף של שם ה' אינה נשמעת, כאילו כתוב וְדָנִי
י	יד לֹא-הָיָה כֵּן: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה. יָהִיָּה-כֵּן: געיה ביו"ד הראשונה ודגש חזק בכ"ף מדין דחיק
י	טז חֲטָאתִי: החי"ת בקמץ, הטי"ת רפויה ומוטעמת. י ז חֲטָאתִי: החית בפתח, הטי"ת דגושה הטעם בתי"ו
י	יז וַהֲעֲתִירוּ: על אף הקושי, העי"ן בשווא נח וכן הדבר גם בהמשך עם שורש זה להטיותיו
י	יח כֹּחַ יְהִי חֲשָׁד: הטעם נסוג לוי"ו המנוקדת בחיריק מלא. וַיִּמַּשׁ: הוא"ו בשווא נע לא בפתח, מלרע
י	יכ כֹּחַ יְהִי אֹזֶר: טעם מרכא נסוג אחור לה"א הראשונה
י	יב ב וַיִּשְׁאַל: וא"ו החיבור בשווא נע, לשון עתיד
י	יג וַהֲיָתָה: מרכא בה"א כטעם משנה
י	יד ז יַחֲרֹץ-כָּלֵב: געיה ביו"ד
י	יח ב בָּחֲרִי-אַף: הבי"ת בקמץ גדול
י	יב ג בַּעֲשֹׂר: העמדה קלה בבי"ת להדגשת הסגול המורה על מידוע. וַיִּקְחוּ: וא"ו החיבור בשווא נע, לשון עתיד
י	יב ז וַנִּתְּנוּ: מרכא בנו"ן כטעם משנה. הַבְּתָיִם: דגש בתי"ו ³ (אחד מן היוצאים מן הכלל), יש להטעים מעט את הבי"ת בגלל המונח על אף האי נוחות שבדבר
י	יב יא וְכָכָה: הטעם בכ"ף הראשונה מלעיל. כדי למנוע טעות סומנה זרקא בכמה חומשים גם בכ"ף
י	יב יד תַּחֲגֹהוּ: החי"ת בקמץ חטוף (קטן)
י	יב טו מִיִּשְׂרָאֵל: היו"ד בחיריק ודגש חזק, אין לקרוא מִיִּשְׂרָאֵל
י	יב טז לֹא-יַעֲשֶׂה ... יֹאכֵל: היו"ד בצירי וגעיה אחריו המורה על העמדה שלא יישמע 'יעשה' וישנה משמעות
י	יב כא מִשְׁכּוֹ: למרות הגעיא במ"ם, השי"ן בשוא נח ⁴

¹ לא הוספה כאן געיא במ"ם, כיון שהמילים על ניקודיהן וטעמיהן לקוחות מתוכנת הכתר, ושם ממעטים בציון געיות כגון זו.

² יש קלדנים/ות "מחמירים" להוסיף דגשים גם במקומות מיותרים....

³ ברור שהדגש בתי"ו אינו סוגר את ההברה במילה בְּתָיִם, כי הקמץ כאן הוא רחב! ואכמ"ל.

יב כב אֲשֶׁר-בִּסְף: מוטעם בסגול, הסמ"ך פתוחה. אֲשֶׁר בִּסְף: מוטעם באתנח, הסמך קמוצה

יב כז בִּנְגַפּוֹ: הנר"ן בקמץ קטן, גימ"ל בשווא נח ופ"ה בדגש קל

יב לז מִרְעַמָּס: רי"ש פתוחה והעי"ן בשווא נח

יב לט כִּי לֹא חָמַץ: תיבות כִּי ו- לֹא במונח, אין לקראתן כאילו הן מוקפות. לְהִתְמַהֵּמָה: כל אותיות הה"א מבטאות. הה"א האמצעית, נקראת כמפיק בסוף מילה. הה"א האחרונה בפתח גנובה, (אל"ף בקרב האשכנזים, יו"ד לפי עדות המזרח), כלומר, הפתח לפני הה"א המופקת: אָה או יָה

יב מא יִצְאָו: מרכא ביר"ד כטעם משנה

יב מג-מה מט לֹא-יֹאכַל בּוֹ: טעם נסוג אחור ליר"ד

יב מח וַעֲשֵׂה פֶסַח: טעם נסוג אחור לעי"ן

יג ה לִתֵּת לָךְ: טעם נסוג אחור ללמ"ד

הפסרת בא ירמיה מו:

יג אֶל-יִרְמְיָהוּ: על אף המנהג הרווח לקרוא את המ"ם בחירק, יש לבטא שווא נע מתחת למ"ם והיר"ד

אחריה קמוצה⁵. לְבֹא: הלמ"ד בקמ"ץ. נְבוּכַדְרֶאצַּר⁶: געיה בבי"ת ובמלרע

יח בְּהָרִים: העמדה קלה בבי"ת המנוקדת בסגול (ראה לעיל יב ג 'בעשור'). וְכִכְרָמַל: על אף הקושי, הכ"ף הראשונה בשווא נח

יט לְשִׁמָּה: מלשון שממה, שי"ן בפתח ויש להקפיד על דגש חזק במ"ם, מלרע

כג כָּרְתוּ: הכ"ף בקמץ רחב והר"ש אחריה בשווא נע⁷. יַעֲרָה: העי"ן בשווא נח. רְבֹל: מילה זו היא מלרע בכל המקרא

כה הִנְנִי: על אף הקושי, נו"ן ראשונה בשווא נח, כן הדבר גם בהמשך פס' כז

ראשון של בשלח

יג יח : וַיֵּסֶב: במלרע

יג יט וְהַעֲלִיתֶם: העמדה בה"א למנוע הבלעת העי"ן החטופה שלאחריה, וה-עליתם

יד ב וַיֵּשְׁבוּ וַיַּחֲנוּ: וא"ו שוואית, לשון עתיד. נִכְחוּ: הכ"ף בשווא נח⁸

יד ד וַאֲכַבְדָּה בַּפְּרָעָה: דגש קל בבי"ת נותר במקומו מדין "אותיות צבوتות"⁹. וַיַּעֲשׂוּ-כֵן: סילוק (סוף פסוק) ללא הכנת טיפחא (טרחא) לפניו. על הקורא להתכונן ולהתאמן, ולא לקרוא וַיַּעֲשׂוּ בטעם טיפחא

יד ו וַיֵּאָסֶר: האל"ף בשווא נח לא בחטף סגול

⁴ למרות שכך צריך לקרוא, אין תמימות דעים בדבר וישנם מקורות הטוענים שהשווא כאן הוא נע, אבל בכללים שאנו הולכים לפיהם, אפשר לקבוע שהשווא הוא נח.

⁵ בהגייה הקדומה של שווא נע הנהוגה אצל התימנים שוא נע לפני יו"ד נקראת כעין חטף חירק (!), אבל לא כמו החירק בקו"ף של חלקיהו או חזקיהו וכדומה שגורר אחריו יו"ד דגושה

⁶ בעוד במלכים ובשאר ספרים נקרא נְבוּכַדְרֶאצַּר בנר"ן, – בירמיה על"פ רוב וביחזקאל נקרא נְבוּכַדְרֶאצַּר ברי"ש סגולה.

⁷ יש מחלוקת אם הכ"ף בקמץ חטוף והר"ש בשווא נח, או הכ"ף בקמץ רחב והר"ש בשווא נע. הרד"ק מכריע שהכ"ף בקמץ רחב וממילא השווא הוא נע. גם בתנ"ך ברויאר הוסיף געיה בכ"ף שאינה בכתב היד.

⁸ הבעיה היא למבטאים ח"ת ככ"ף רפויה נוצר כאן "שוא דומות". ואף על פי שהזכרנו כמה פעמים שהוא נח, מכל מקום רבים מתקשים לקוראו נח. נראה שכאן צריך להתאמץ לקרוא נכונה אם במבטא ח"ת גרונית כדון, אם בקריאת הכ"ף בשווא נח. ומה טוב בשניהם כאחד.

⁹ שתי אותיות בגד"כפת ממוצא זהה והראשונה מביניהם מנוקדת בשווא, כלל זה אינו מתקיים בכל הצירופים. ויש לו תנאים נוספים.

י יד **לא יִהְיֶה־כֶּן:** ביר"ד יש געיא. זו אינה הגעיא שלפני שווא נע או חטף. הגרוניות אם הן בשווא נע, הן מנוקדות בחטף. חטף-פתח, חטף-קמץ או חטף-סגול¹⁰. ר"מ ברויאר בספרו טעמי המקרא, ובקיצור בסוף כרך כתובים של תנ"ך מוסד הרב קוק (או סוף התנ"ך הנ"ל בכרך אחד), מגדיר את הגעיא: לפני גרונית בשווא שלפני יו"ד מוטעמת. געיא זו נפוצה בשורשים ה.י.ה או ח.י.ה בעתיד קל (בכלל זה ציווי) או אף במקור אם באו בשווא וקדמה להן אות שימוש או בעבר נפעל. יִהְיֶה יִחִיה וְהָיוּ וְהָיוּ מְהִיּוּתם נְהִיָּה וְהָיָה וכד'. מלבד צורה נפוצה זו של פעלים היה-חיה שהתנועה לפני הגרונית היא בחירק או סגול, יש צורה פחות ידועה של ישעיהו שמעיה וכד', שאף בהן יש גרונית בשווא לפני יו"ד מוטעמת ואף בהן יש געיא. רשימה חלקית של געיא לפני גרונית בשווא שלפני יו"ד מוטעמת, באות בניקוד פתח, וגם שורש חיה בשם עצם (לא רק בפעלים).

1. ויקרא יג כד: וְהָיְתָה מִקְחַת הַמִּכָּזָה בְּהֵרֶת לִבְנֵה אֲדַמְדָּמַת אֹז לִבְנֵה:
 2. מלכים א יב כב: וַיְהִי דְבַר הָאֱלֹהִים אֶל־שְׁמַעְיָה אִיש־הָאֱלֹהִים לֵאמֹר:
 3. מלכים ב טו כג: מֶלֶךְ פִּקְחָלָה בֶן־מִנְחֶם עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשִׁמְרוֹן שְׁנָתִים:
 4. מלכים ב יט ו: וַיֹּאמֶר לָהֶם יִשְׁעִיָּהוּ כֹה תֹאמְרוּן אֶל־אֲדֹנֵיכֶם
 7. ירמיהו מב א: וַיָּשׁוּ פְלִשְׁתֵּי הַחִילָיִם וַיִּוְחָזְלוּ בְּזִקְלָתָם וַיִּזְנֶה בֶן־הַחֹשֶׁעִיָּה
 8. זכריה ו י: לָקוּחַ מֵאֵת הַגּוֹלָה מִחִלָּדִי וּמֵאֵת טוֹבִיָּה וּמֵאֵת יִדְעִיָּה
 10. עזרא ז ד: בֶּן־זַרְחָיָה בֶן־עֲזַי בֶּן־בְּקִי:
 14. עזרא י כג: וּמִן־הַלְוִיִּם יוֹזָבֵד וְשִׁמְעִי וְקִלְיָה הוּא קְלִיטָא פִּתְחָיָה יְהוּדָה וְאַלְעָזָר:
- הדוגמאות מספר עזרא הן מכ"י לניגוד. כאמור געיות אלה אינן לפני שווא נע, אלא לפני שווא נח. כמו שיש געיות לפני הברה סגורה בדגש כך יש לפני הברה סגורה בשווא נח. דברים אלה ידועים ואין בהם חידוש כמעט. הערה מאחד הקוראים בדרך כלל כשיש זקף קטן בתיבה, יבוא מונח (שבמקום מתג) לפניו רק בהברה פתוחה, ולכן אין מונח בתיבות בהעלותך את-הנרות וכיו"ב. בישיעה כו יד מתים בליחיו יש זקף בתיבת יחיו, ומונח באות י' הראשונה כתר אר"צ

רואים כאן טעם ולא רק געיא לפני שווא נח. דבר זה מוכר לנו יותר בספר תהלים. ניסן ברגרין במאמרו על שווא הדומות אחרי שהאריך להראות שבקדמונים לרוב שווא הדומות אחרי תנועה קטנה הוא נח. הוא דן למעשה איך להורות בספרי הלימוד לתלמידים.

ז. כלום עלינו להכל את כלל הדומות והיאך?
האם רשאים אנו גם כיום להורות את כלל הדומות ואת יתר כללי השווא הנע בדרכו של רא"ב? בלי שום ספק עלינו להשתמש בהם. להביאם בספרי דקדוקי ולקרוא על פיהם. אלא מן הצורך הוא להכניס בכלל הדומות את האותיות הקרובות. את הד' ואת הט' שלפני ת' לפי הגיית העם (ולומר שהשווא נע הוא למעשה ונח באופן פורמאלי ואחריו דיק') וגם להוסיף כלל שישי: מתג' הוא נמצא במקרא שלנו: א) לאחר ת"ג לפני שווא נע (ולפני חטפים לאחר כל תנועה). ב) בהדומות (ואם חסר המתג, סימן שגם

¹⁰ חטף אפשרי עם כל התנועות, אבל לא מוכר לי חטף אחר בגרוניות.

נקדני ימי הבינים האחרונים קראו תיבה זו בנחות השוא. * ג) לאחר ת"ק בנסיות מסוימות (עתיד קל של הפעלים הית, חיה וכו')⁵ ובהערה 5

5. פעות היא בוד הקוראים צורות אלו בנחות כגון באואר וליאנדר, דקדוק, ע' 183 ואחרים. נקדני סברו כבר קראו כאן בנעות, כפי שסוכה ספספי הסקרא, עיין וחיאל ג'ס בוספרץ, הערות פונוסיות לדקדוק נקדני סברוא, תרבוץ פ"ז, ע' 220–221,

כלומר, לא רק שאין למחוק כלל מלאכותי זה של הבחור (אע"פ שהבחור אינו הראשון שהמציאו), אלא יש להוסיף עליו צורה כמו וְהַעֲבִיטָה (דברים טו, 1) לבטא את הטי"ת בשווא נע – וְהַעֲבִיטָה. ולא רק זה, מלים כמו עֲמַדְתִּי לְמַדְתִּי הַפְקַדְתִּי וכד' שאין כל כך קושי לבטאם בשווא נח, והרבה דוברים בלשון יום יום קוראים אותם בשווא נח, הרי הוא מציע לקוראם בשווא נע כלומר בסגול. אולי לדעתו גם לומד לְמַדְתָּ, אולי גם מוֹלְדְתָּ...

עד כאן אפשר לומר שזה 'נסבל', ואולי מתאים ללשון הדיבור כל עוד אינו מורה לקרוא כך בתורה¹¹. גם לקרוא והעבטת בשווא נח הוא גזרה שקשה לעמוד בה אע"פ שבקריאת התורה חייבים להשתדל לקרוא כך, הרי מזה אפשר להעלים עין.

אבל מה שמורה לקרוא יְהִי ה"א בשווע נע מרפס איגרא ממש! נשתקעו הדברים והלואי שלא נאמרו. במבטא ה'ישראל' שאינו מבחין בין אל"ף לה"א רבים קוראים או מדברים יהיו – יאיו, וכדי בזיון, אבל לקבוע כך בספרי לימוד?

ברגריין שולח לגומפרץ ננסה לראות מה הוא אומר ועד כמה זה נוגע אלינו. יש להקדים שבמבטא הקדום שנשתמר אצל התימנים ששוא נע לפני גרונית מקבל תנועה מעין הגרונית לכן יש חטף-חולם בוי"ו במלה יְעוֹד, חטף שורק במלה יְראו' וכו'. מלבד זה בבוא שווא נע לפני יו"ד הוא מקבל כעין חטף-חירק. לפי זה אם קראו יהיה ה"א בשווא נע הרי קיבל את ניקוד החטף-חירק. יתכן לשמוע כן עד היום אצל המבטאים ה"א כאל"ף, ומתאמצים בכל זאת לבטא ה"א בקריאת שמע, ולכן זה יוצא להם כאילו הה"א בחירק יהיו וכדי בזיון. מכל זה משמע שהשוא שב-יהיה, יהיו וכד' המונע¹² ע"י המתג שבהברה הראשונה

נקרא בנטיה לחיריק, ושהוא כעין חטף חיריק. וממשיך

נשארה עוד השאלה, אם יש בכח המתג של יהיה וכד' להניע את השוא הבא אחריו. מהות המתג מבחינה פוניטית, והיא ההטעמה הנגדית (Gegenton), כבר מוכחת. כי אי אפשר מבחינה פוניטית, שההטעמה הראשית וההטעמה הנגדית תהיינה בשתי הברות סמוכות זאת לצאת. אלא מן ההכרח הוא, שתהיה ביניהן לפחות הברה אחת בלתי מוטעמת. ויש גם ראייה היסטורית להנעת השוא שב-יהיה. בדקדוקי הטעמים³⁰ נמנה כלל, שעל פיו יש לקרוא דרגא תביר, כשיש שתי הברות שלמות בלתי מוטעמות בין שתי הברות מוטעמות. אבל כשיש ביניהן רק הברה אחת או הברה וחצי בלתי מוטעמות, יש לקרוא את המוטעמת הראשונה במירכא ואת השניה בתביר. כל התנועות, לרבות תנועות חטופות ושוא בהברה הראשונה של מלה, יש להן ערך של תנועה שלמה; רק שוא שאינו בתנועה הראשונה של מלה, ערכו חצי תנועה. בסוף הכלל נמנים 13 יוצאים מן הכלל, ובהם רק תנועה וחצי (מלך אחד ומשרת אחד) בין שתי ההברות המוטעמות, ובהן: המקריב את דם השלמים לַיְתָהִי (ויקרא ז' ג), ואברהם הָיָה יְהִי (בר' יח יח). אילו היתה ב-יהיה, תהיה הה"א נחה, היה צריך להטעים במירכא תביר, משום שלא היתה כי אם הברה אחת בלתי מוטעמת בין שני הטעמים. ויש הוכחה בלתי ישירה להנעת השוא ב-יהיה ע"י המתג הקודם, והיא קריאת התימנים. הם הוגים את הה"א הראשונה של תהיה, יהיה וכו' אע"פ שהיא בסוף ההברה, כאילו היא מפיק ה"א, ובנחץ כה חזק, שאין היא זקוקה לחיזוק ההגייה ע"י שוא נע. על כן אין הם מניעים את הה"א הנ"ל בקריאה, ובכתבי ידיהם איז מתג ב-יהיה, יהיו, להיות וכד' ³¹ ע"כ גומפרץ.

¹¹ לדידי המלה לְמַדְתִּי lamadti נעימה הרבה יותר לאוזן מאשר לְמַדְתִּי 'lamadeti', ו'למדת' lamadet צורם ממש!

¹² טעות ניקוד פשוטה במאמר דקדוקי! צ"ל המונע.

קשה לי להבין את דבריו. כנראה כוונתו שבתקופה שלפני מסרני טבריה, או במסורות ניקוד וטעמים אחרות או בתעתיקים יווניים נקרא יהיו.

הלכה למעשה – **יְהִיו שְׁמֵיָהּ** וכד' הגרונית לפני הו"ד בשווא נח. אין בכוונת הגעיא להניע. ובכלל אין שווא נע בגרוניות, ובמקום שווא מנוקד חטף. הצעת ניסן ברגרין ז"ל להוסיף גרוניות אלה לכללי השווא הנע תמוהה מאוד גם מהבחינה המעשית. הצעתו להוסיף דלי"ת של 'למדתי' למשל לשוואים הנעים פותחת פתח לצורה התמוהה מוֹלְדֶתָּךְ – **מוֹלְדֶתָּךְ!** גם אם יקראו מוֹלְדֶתָּךְ, הרי קראנו שני שוואים נעים רצופים, וזה אינו אפשרי.

יא ז טיפת דיו של רש"י – הרב יצחק ישע"י וייס נר"ו, גאב"ד נווה אחיעזר

פרשת בא – לא יחרץ

וְלֹכַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִחְרֹץ כְּלָב לְשׁוֹנוֹ. בְּרִשׁוֹ: לֹא יִחְרֹץ כְּלָב לְשׁוֹנוֹ, לומר אני שהוא לשון שנו, לא ישנו, וכן לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשנו (יהושע י, כא), לא שנינו, אז תחרץ (שמואל ב, ה, כד), תשתנו, למורג חרוץ (ישעיהו מא, טו), שנו, מחשבות חרוץ (משלי כא, ה), אדם חריף ושנו, ויד חרוצים¹³ תעשיר (משלי י, ד), חריפים, סוחרים שנונים.

פשוטו של רש"י בקצרה.

לא יחרץ כלב לשנו, רש"י נטה מכל הפירושים שקדמוהו, ולדעתו אין 'חרץ' 'ניע' או 'יפסיק הכלב נבוחו מפיו', אלא **לא שינו**. כי השמעת קול נביחה רמה, וכן צעקות בני אדם, קרויה שינון לשון. וכך פירש גם בשמואל: **לא יחרץ לבני ישראל, חרץ לשון דבור הלשון וכו', כן אז תחרץ דוד, תקרא תצעק קול תשואות המלחמה.** ובדרכו זו מבאר בהגדרה זו גם את הפסוקים האחרים: **אז תחרץ**, אינו תתנועע ותעלה, ואינו מלשון דבר חתוך, או תפסוק חנייתך, אלא **תשתנו**. תרים קול מלחמה ואבחת חרב. וכן, **למורג חרוץ**, אינו מעניין קרוב לכריתתה, ולא כתייתה ושבירה, או גזור כמשפט, אלא **שנון**. וכן **מחשבות חרוץ**, אינו סוחר המתנועע על טרפו כרבינו יונה (גנאח) ורד"ק. אלא **אדם חריף ושנון**, וכן **יד חרוצים תעשיר**, אינו המתנוודדים או המתנועעים או בעלי הזהב, אלא **חריפים, סוחרים שנונים.**

'חרץ' במחברת מנחם

בחומש רש"י השלם כבר ציינו שרש"י אינו מבאר כרבי מנחם ורבי יונה אבן ג'נאח ורד"ק שפירשו **יחרץ** הוא מלשון נענוע. אולם לא ביארו מדוע סטה רש"י מפירושו, וכיצד לשיטתם מתפרשים כל הפסוקים שהביא רש"י כאן. ונעתיק תחילה מדברי רבי מנחם בן סרוק במחברתו שחילק את 'חרץ' לששה מחלקות, והפסוקים שהביא רש"י לפנינו שייך לשלוש מחלקות (העתקתי רק את הפסוקים שהביא רש"י, ומעט נוספים הנחוצים להבנת חלוקתו): **האחד, בעמק חרוץ** (ויאל ד, יד), **כי כלח ונחרצה** (ישעיהו י, ג), ..., עניין **קפדה** (יחזקאל פרק ז, כה, ופירש"י לשון כריתה) ו**קריץ** (ירמיה מו, כ, ופירש"י לשון חיתוך) הנה. והקרוב לעניין ... **למורג חרוץ חדש בעל פיפות**, הוא הכלי העשוי לדוש חיטי הגרנות. **השלישי, ויד חרוצים תעשיר**, מחשבות חרוץ, פתרונו כפי עניינו, עניין סוחרים. **הרביעי, לא יחרץ כלב לשנו**, לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשנו, **בראשי הבכאים אז תחרץ**, פתרונו לפי עניינו לשון הנעה המה, לא ינוע כלב לשנו. ואז תחרץ, אז תתנועע ותעלה. [יתר המחלקות: **חרצי חקלב** (שמואל א, יז, יח), **בירק חרוץ** (תהלים סח, יד), שהוא זהב טהור. ו**קריץ חרצה** (דניאל ה, ח), שהם מתניים. לכאורה אינם שייכים לעניינינו]. – לדעתו **לא יחרץ כלב**, לא הניע כלב לשנו. ו'חרץ' כולל **א**. כריתה וחיתוך. **ב**. סוחרים. **ג**. הנעה.

ביאורי 'חרץ' לפי רבי יונה ו'ג'נאח ורבי דוד קמחי

רבי יונה אבן ג'נאח בשרשיו גם הוא מחלק את 'חרץ' למספר מובנים. (העתקתי רק את הפסוקים שהביא רש"י, ומעט נוספים הנחוצים להבנת חלוקתו), ושילבתי בתוכו באותיות קטנות מה שהוסיף על דבריו הרד"ק, שכידוע בנה את שרשיו על יסוד שרשי רבי יונה: **הראשון, לא יחרץ לבני ישראל לאיש את לשנו**, פירוש לא הניע איש מהם את לשנו לישראל, **לא יחרץ כלב לשנו**, אז תחרץ, עניינו התנועה [כמחלקה הרביעית של ר' מנחם]. ויכון להיות מזה [הרד"ק הוסיף: מחשבות חרוץ אך למותר], והון אדם יקר חרוץ – ורבי יונה שייכם לקמן], ונפש חרוצים תדשן, כלומר המתעסקים בבקשת טרפם ופרנסתם, והם כנגד העצלים הבטלים. ופירוש חרוץ חרוצים, אנשים המתנועעים על טרפם, ועושין מלאכתן ביושר ובמשפט, שהם חרוצים וזריזים לקנות העולם הזה והעולם הבא, והם הפך העצלים הרמאים. [השני], **בן משפט אה חרצה** (מלכים א, כ, ט), אתה גזרת על עצמך. כי ענין חרוץ גם כן ענין גזרה ומשפט. וכן **בעמק חרוץ**, ואמר בו התרגום במישר פלוג דינא. ומזה עוד, **כי כלח ונחרצה**, ופירושו והכלה נחרצה.... **אם חרוצים ימיו**, כלומר גזורים. – ורבי יונה שייך אלו: **לחרוב וחרוץ** (דניאל ט, כה), כי הוא אצלי כמו חרוץ שבין שתי חצרות הנזכר במשנה (עירובין ז, ג), והוא בקע באדמה וכריתה ממנו. [כמחלקה הראשונה של ר'

¹³ א"ה. שימו לב, החי"ת במקץ ולא בחטף פתח.

מנחם]. [השלישי] מאמרו וּבְחֶרֶץ הַבְּרִזָּל (שמואל ב, יב, לא), לְמוֹרָג חֶרֶץ חֹדֶשׁ, ... המורג שדשין בו התבואה, ואמר התרגום בּוֹבְחֵרֵי הַבְּרִזָּל, ובמורגי פרזלא¹⁴. ותרגום כי לא בחרון, ארי לא במוריגי ברזלא¹⁵, ונקרא כן בעבור שהוא מכתת ומשבר [ולרד"ק: שהוא מחתך ודש. שחותך הקליפה מעל התבואה... וכמוהו ובחריצי הברזל, בְּחֶרֶץ הַבְּרִזָּל (שמואל א, ג). עניין הכל החתוך והכריתה... [כמו הקרוב לענין ראשון של ר' מנחם]. [הרביעי], מַחֲשֹׁבוֹת חֶרֶץ אֶךְ לְמוֹתָר (משלי כא, ה), ויד חרוצים תעשיר (משלי י, ד), וּנְפֹשׁ חֲרוּצִים תִּדְשֵׁן (משלי יג, ד), הם הסוחרים הגדולים. [הוא המחלקה השלישית של ר' מנחם]. וכבר זכרנו גזרת המלה הזאת בתחלת השער [=לעיל בראש הערך]. ויתכן שנקראו חרוצים לרוב זהבם הנקרא חרוץ... – גם לדעתם לא יחרץ כלב, לא הניע כלב לשונו. אלא שנחלקו בשאר פסוקי שרש זה, ששייכו חלק מהם א. לענין תנועה, ומהם שייכו ב. לענין גזירה או כריתה. ג. ומורג ודומיו הם לדעת רבי יונה מעניין כיתות ושיבור, ולדעת רד"ק מענין חיתוך וכריתה. ד. וחרוצים הוא מעניין סוחרים המתנועעים ואינם עצלים. או ה. מעניין זהב.

ביאורי 'חרץ' לפי האבן עזרא

האבן עזרא מפרש ברוב המקומות 'חרץ' מלשון 'גזירה'. כך במומין: אִזְּ חֶרֶץ (ויקרא כב, כב), מגזרת כן משפטך אתה חרצת, כמו גזור. וכן: ... פְּלִיזֵן חֶרֶץ (ישעיהו י, כב), גזור מהשם, כמו אתה חרצת. וכן: כִּי כֹלָה וְנַחֲרָצָה, גזרה גזורה, כמו אתה חרצת. וכן: הִנֵּה שְׂמִיתִךָ לְמוֹרָג חֶרֶץ, שהוא גזור כמשפט, כמו כן משפטיך אתה חרצת. וכן באיוב: אִם חֲרוּצִים יִמְיוֹ, כבר גזרת עליו גזירה כמה יחיה, וחרצת משפט, ושמת לו חקים וגבולים לא יוכל לעוברם. וכן (שם, מא, כב): וְיִרְפָּד חֶרֶץ עָלַי טִיט (איוב מא, כב), חרוץ, דבר כרות, כמו אם חרוצים ימיו. ובדניאל: וְטַעַם וְעַד כֹּלָה וְנַחֲרָצָה תִּתֵּן עַל שׁוֹמֵם, שהשיקוץ יעמוד בבית עד בוא עת כלה ונחרצה, גזרה שנגזרה. וכן פירש קִנְזָה חֲכָמָה מֶה טוֹב מִחֶרֶץ (משלי טז, טז): חרוץ, מלשון גזור, כמו אתה חרצת. או שם זהב, כמו כתם. – אבל במשלי (יב, כד) יד חרוצים, מן אִזְ תַּחֲרֹץ (שמואל ב' ה, כד), שטעמו נוע, כלומר מתנועעים אחר מחייתם. [כמו שפירש רבי יונה], ידם תהיה מושלת. ויד רמיה שתנמה בני אדם, היא תהיה למס לחרוצים המושלים. ויתכן חרוצים, בעלי חרוץ, והוא הזהב. וכן פירש וְנִפְשׁ חֲרָצִים (משלי יג, ד), המתנודדים. – בפסוק שלפנינו מפרש (בפירושו הקצר): לֹא יַחֲרֹץ כֹּלָב, פירושו לפי המקום [כוונתו לפרש לפי הענין כבפירושו הארוך: 'שיפחידם, שיהיה נובח או נושף'], ויש אומרים שהוא מגזרת אתה חרצת [=גזרת], והטעם האות הדומה לוי"ו שיחרץ בלשונו. [ונלא מפרשיו להבין כוונתו. וראיתי מי שמוחק 'האות הדומה לוי"ו'. שנשתרבו ממקום אחר. אך כמדומה שכוונתו, לא יגזור לשונו, שהכלב כשכועס משרב לשונו בקיפול, ונראית כאילו גזור באמצעות חריץ בצורת האות וא"ו]. – לדעתו רוב 'חרץ' מלשון גזירה, ויש מלשון תנועה. ויתכן שגם לֹא יַחֲרֹץ הוא מלשון גזירה.

ביאורי 'חרץ' לפי בעל 'שכל טוב'

רבי מנחם ברבי שלמה (ד"א תת"ק) בספרו שכל טוב (כאן) ביאר: עיקר מלת חרץ הוא לשון הפסקה, בין לענין דבור בין לענין פועל, בין לענין מפעל. לענין דבור, כגון לֹא חֶרֶץ לְבָנִי יִשְׂרָאֵל לְאִישׁ אֶת לְשׁוֹנוֹ (יהושע י, כא), כלומר לא פסק איש מישראל רעה על עצמם כמקללים את יומם על אידם, וכגון כן משפטיך אתה חרצת, ותרגם יונתן בן עוזיאל את דנת דינך ופסקתא, לענין פועל, כגון אִזְ תַּחֲרֹץ, כלומר אז תפסוק חנייתך ותסע ותרוץ להלחם כי ה' יצרו [?] צריך תיקון. אולי יתנו או יפילו] לפניך, וכגון אִם חֲרוּצִים יִמְיוֹ. לענין מפעל, כגון כִּי בַחֲרוּץ יוֹדֵשׁ קֶצֶף (ישעיהו כח, כז), ובחריצי הברזל, חריצי החלב, דהיינו חתיכות של גבינה. והוא הדין לֹא יַחֲרֹץ כֹּלָב לְשׁוֹנוֹ, כלומר לא יפסיק הכלב נבוחו מפיו, לא לאיש מישראל, ולא לבהמה. וכן תנינן פה מחתך לשון גומר, אלמא אין חרץ אלא לשון הפסקה. אלא ששני התרגומים הדבירו שני החריצות בלשון היזק, לֹא יַחֲרֹץ כֹּלָב לְשׁוֹנוֹ. תרגם אונקלוס לא ינזק כלבא בלשנא למנבח, לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו (יהושע י, כא), תרגם יונתן בן עוזיאל לא הוי נזקא לבני ישראל לאזקא גבר ית נפשיה. אפס כי דרך הפשט מדביר את כולם, על אופן הפסקה כשדרשונו, כמו כלה ונחרצה. – לדעתו כל 'חרץ' הוא מלשון הפסקה.

ביאורי 'חרץ' והשאלותיו לפי רש"י

רש"י נטה מכל הפירושים שקדמוהו, וכדרכו במקומות אחרים הגדיר את השורש 'חרץ', בהגדרה שתבאר את מרבית המקומות שהוזכר שרש זה. שהוא לשון שנון, ולכן כאן אין פירושו כרבי מנחם לא יניע כלב, ולא לא יפסיק כדעת השכל טוב. אלא לא ישנן את לשונו, וכן לֹא חֶרֶץ לְבָנִי יִשְׂרָאֵל לְאִישׁ אֶת לְשׁוֹנוֹ, לא שינן. כי השמעת קול נביחה רמה, וכן צעקות בני אדם, קרויה שינון לשון. ועל דרך שביאר הרד"ק [בעקבות אבן עזרא] שְׁנֹנוֹ לְשׁוֹנוֹ (תהלים קמ, ד): כמו (משלי כה, יח): חֵץ שְׁנוֹן, שפירושו מחודד, כן הם חדדו לשונם לדבר רעות כמו הנחש שמחדד לשונו כשבא לנשוך. – ובדרכו זו מבאר גם את הפסוקים האחרים שהביא במחברת מנחם במחלקות שונות: אִזְ תַּחֲרֹץ, אינו תתנועע ותעלה, כרבי מנחם במחלקה הרביעית, ורבי יונה. ואינו מלשון דבר חתוך כמ"ש בפסיקתא רבתי (ח), ואינו אז תפסוק חנייתך, כדעת השכל טוב. אלא תשתנן. [וכוונתו מבוארת בפירושו לשמואל: תַּחֲרֹץ, תרים קול מלחמה ואבחת חרב, גלפי"ד בלע"ז [= לצרוח]]. וכן, לְמוֹרָג חֶרֶץ, אינו מעניין קרוב לכריתה, כדעת רבי מנחם במחלקה הראשונה. ולא מעניין כתינה ושבירה כדעת רבי יונה, או גזור כמשפט כראב"ע או מחתך ודש כרד"ק, אלא שנון, וכן מַחֲשָׁבוֹת חֶרֶץ, אינו סוחר כדעת רבי מנחם במחלקה

¹⁴ א"ה. בתרגום של מפעל הכתר בר-אילן הגרסה היא ובמוֹרָגִי בְּרִזָּלָא ובמוֹרָגִי בְּרִזָּלָא בבי"ת, וכך יותר נכון. גם בתורה ברזל (למשל בראשית ד כב) מתורגם בְּרִזָּלָא בבי"ת ולא פרזלא, אע"פ שבארמית בדניאל כתוב פרזלא או פרזל (למשל ב לג).

¹⁵ א"ה. כאן גם הוא גורס בבי"ת אל-נכון, ראוי לעיין בכתבי יד. כנראה רד"ק גרס בְּרִזָּלָא בבי"ת, וחכמים בעיניהם שינו לפרזלא ע"פ הארמית של דניאל ולשון התלמוד הבבלי.

השלישית, או המתנועע על טרפו כרבינו יונה ורד"ק. אלא אדם חריף ושנון, וכן ויד חרוצים תעשיר [משלי י, ד], אינו המתנוודים או המנועעים או בעלי הזהב, אלא חריפים, סוחרים שנונים. **ע"כ טיפת דיו של רש"י מהרב יצחק ישע"י וייס נר"ו.**

יב ב מדפי פרשת השבוע של בר-אילן בוא עט

הרב ד"ר יוחנן קאפח מרצה לתנ"ך ודיקן הסטודנטים במכללת "אורות ישראל" ברחובות.

החודש הזה לכם ראש חודשים: על מצות קידוש החודש ואילוצי רס"ג

המצווה הראשונה שבה נצטוו ישראל היא: "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רִאשׁ חֳדָשִׁים", ודרשו בה חכמים דרשות רבות הנוגעות לקידוש החודש ועיבור השנה. החודש העברי נמדד על פי מחזור הלבנה, ובחידושה ישראל מקדשים את החודש, ומכריזים על היום שבו חל המולד "ראש חודש". זמן מולד הלבנה משפיע על אורך החודש, ועל פיו נקבע אם החודש מלא או חסר. בימינו, הקביעה מתי חל ראש חודש פשוטה, והיא נסמכת על תקנת הלל הנשיא (ד'ת"ט),¹⁶ שהלכה והשתכללה במשך חמש מאות שנה עד לגיבושה הסופי בתקופת הגאונים.¹⁷

הדעה הרווחת היא, שבתחילה עיברו את החודשים על פי הראייה ולא על פי החשבון. כך משמע במקומות רבים במסכת ראש השנה. לדוגמה, במשנה (ב, ז-ח) מובאת הדרכה כיצד יש לבדוק את העדים:

זוג שבא ראשון בודקין אותו ראשון, ומכניסין את הגדול שבהן, ואומרין לו: אמור, כיצד ראית את הלבנה: לפני החמה או לאחר החמה, לצפונה או לדרומה, כמה היה גבוה, ולאין היה נוטה, וכמה היה רחב? אם אמר לפני החמה – לא אמר כלום. ואחר כך היו מכניסין את השני ובודקין אותו. אם נמצאו דבריהם מכוונים – עדותן קיימת... ראש בית דין אומר "מקודש" וכל העם עונים אחריו "מקודש מקודש".

מהדברים עולה, כי קביעת החודש נעשתה על פי עדותם של העדים, אלא שהיו בודקים אותם ומדקדקים בדבריהם לראות שהם מתאימים לחשבון ולידע האסטרונומי שהיה בידי בית הדין.

בדרך זו נקטו רבים מהראשונים, ובראשם הרמב"ם (ראו להלן), אלא שמצינו בעניין זה דעות אחרות בגאונים ובראשונים. בשאלה ששאל רב ניסים גאון את רב האי גאון, הזכיר השואל את דעת רס"ג הסובר, שהעיקר הוא החשבון ואין צורך בעדים:¹⁸

רבינו סעדיה אמר בפירושו... כל ישראל עושים בלא ספק על העיבור ועל החשבון, עד שיצאו המינים ובקשו חכמים להראות כי ראיית הירח והחשבון אחד הוא...

ואמר הגאון ר' סעדיה בר' יוסף ראש הישיבה זצ"ל: קבוע היה מהר סיני שלא יהיה פסח יום שני כדי שלא יהיה יום הכפורים ערב שבת... ואמר רב סעדיה כי בני דורו ובית דינו של אנטיגנוס איש סוכו התקינו דין ראיית הלבנה בחדושה בר"ח, כדי לבטל דברי צדוק ובייתוס שהיו טעונים בהם על החכמים במדת זמן החודש.

¹⁶ דור חמישי לאמוראי ארץ ישראל. המקורות הבודדים המייחסים את חשבון הלוח העברי להלל הם: אגרת ר' אברהם בר חייא בשם רב האי גאון ורמב"ן בספר הזכות, גיטין, פרק רביעי.

¹⁷ בשנת ד'ת"ר. ראו על כך ר' שר שלום, "מתי נוסד הלוח העברי? מתי תוקן ומתי נחתם?", סיני קב (תשמ"ח), עמ' כו – נא. ושם ביבליוגרפיה נוספת.

¹⁸ אוצר הגאונים, מהד' ב"מ לוין, ראש השנה כ ע"א, ירושלים תרצ"ג, עמ' 33–35; תשובות הגאונים החדשות, מהד' ש' עמנואל, הוצ' אופק, סי' קטו, עמ' 147, 149.

לדעת רס"ג, חשבון השנים והחודשים נעשה אך ורק על סמך החשבון ולא על פי הראייה. אלא, שבתקופה שבה החלו המינים לגנות את ישראל על חשבונם, ביקשו חכמים להוכיח שהחשבון נכון, וביקשו לחזקו על ידי עדות העדים במולד הלבנה.

רס"ג לא היה יחיד בדבר. גם רבנו חננאל שחי אחריו כתב כדבריו, והביא לכך ראיות רבות. רבינו בחיי הביאן בפירושו (לשמ' יב:ב), והפליג יותר לומר: כי בקביעות החדשים אין עיקר בתורה לחוש לראית הלבנה, אם תראה מוטב, ואם לא תראה ביום הקביעות, אלא קודם לכן או אחרי כן ליום או יומיים – אין אנו חוששים. עיקרי ראיותיו הן:

1. כל ארבעים השנה שהיו ישראל במדבר היו מוקפים בענני כבוד, ולא ראו את השמש ביום ולא את הירח בלילה, וכיצד קבעו את החודשים.
 2. בדברי הימים נאמר על החכמים שעל פיהם נקבעו המועדות: "וּמִבְּנֵי יִשְׁשָׁכָר יוֹדְעֵי בִינָה לְעֵתִים לְדַעַת מַה־יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל" (דבה"י א:יב:לב). ואם היו מקדשים על פי הלבנה, מה צורך לחכמתם של בני יששכר? מולד הלבנה נראה לכול והכול יודעים אימתי ראש חודש.
 3. במהלך ההתחמקות של דוד משאול, הוא אמר ליהונתן: "וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוֹנָתָן הִנֵּה־חֹדֶשׁ מָחָר וְאַנֹכִי יֹשֵׁב־אֵשֶׁב עִם־הַמֶּלֶךְ לֶאֱכֹל" (שמואל א:כה), ומהיכן היה יודע זאת קודם שנראית הלבנה והעידו עדים?
 4. באותו עניין נאמר: "וַיְהִי מִמָּחָרֵת הַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי" (שם, כז) והוא יום ב' דר"ח, שיכול להיות רק כאשר קובעים את החודש על פי החשבון ולא על פי הראייה.
 5. בברייתא בראש השנה (כה ע"א) מובא, שרבן גמליאל ביטל את דברי בית הדין, שרצו לקדש את החודש על פי ראית הלבנה, בטענה: "כך מקובלני מבית אבי אבא: אין חדושה של לבנה פחות מעשרים ותשעה יום ומחצה" וכו'. משמע שהעיקר הוא החשבון.
 6. במשנה בראש השנה (שם) מובא: "ראוהו בית דין וכל ישראל... ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשכה, הרי זה מעובר", וזו "ראיה גדולה" שלא על סמך הראייה היו מקדשים את החודש.
 7. ועוד "ראיה גדולה" מהמובא שם במשנה: "באו שנים ואמרו ראינוהו בזמנו (בליל שלושים) וביום עיבורו לא נראה" וקיבלם רבן גמליאל, אף שזה סותר את ההיגיון והמציאות, וכמו שטענו שם חכמים כנגדו. אלא בוודאי שלא הייתה הראייה עיקר, אלא החשבון, וכל מה שהצריכו חכמים עדים הוא רק על מנת להוציא מלבם של צדוקים. אין כאן המקום להתעמת עם ראיות אלו, ועם מה שנכתב על מנת לפורכם. ברצוני רק להזכיר את דברי רמב"ם בפירושו למשנה (ראש השנה ב, ז), שהתבטא בהקשר זה באופן חריג: ואני תמה מאדם יכחיש הראות ויאמר כי דת היהודים אינה בנויה על ראית הלבנה אלא על החשבון בלבד... אבל הייתה דעתו בזה המאמר להשיב אחור בעל דינו באיזה צד יזדמן לו, בשקר או באמת, כיון שלא מצא מציל לנפשו מהכרח הויכוח.
- רמב"ם לא היה יחיד בדבר, וכבר קדמו רב האי גאון, שכתב בתשובה הנזכרת: "כי זה שאמרתם שכתב רבינו סעדיה גאון פיומי ז"ל, קנה הוא שדחה בו את

אפיקורס".¹⁹ כלומר, לדעת רב האי ורמב"ם, לא רק שאין לקבל את דעתו של רס"ג בזה, אלא שלדעתם גם רס"ג לא סבר כך ולא כתב את דבריו, אלא במסגרת מאבקי כנגד הקראים והשפעתם הרבה על יהדות מצרים ובבל. אין זו הפעם היחידה שבה מיוחסת לרס"ג השמעת דעה רק לצורכי ויכוח. בהקדמה לפירושו לתהלים האריך רס"ג בדבריו וטען, כי ספר תהלים אינו ספר תפילות, אלא נבואות שנאמרו לדוד לצורך ציווי ואזהרה.²⁰ רס"ג מסביר באריכות שמדובר בציונים אלוהיים שנאמרו בדרכים ספרותיות חריגות, הדומות לתפילה אך הן אינן תפילות. פרופ' סימון עסק בהקדמת רס"ג לתהלים, והעלה השערה, שדבריו נאמרו מתוך אילוף במלחמתו בקראים, שביקשו לשלול את נוסח התפילה שתיקנו חז"ל, בהצביעם על ספר תהלים כספר תפילה מקראי.²¹

קשה מאוד להתווכח עם טענות כאלו, ובוודאי יימצאו להן מתנגדים. אך טענות אלו אינן חריגות, ומצאנו כמותן הן בדברי חז"ל²² והן בדברי ראשונים אחרים.²³ והאל הטוב ידריכנו בדרך האמת. ע"כ דברי הרב ד"ר יוחנן קאפח.

א"ה. נוסף מדברי הרמב"ם הלכות קידוש החודש פרק יח
ה עדים שראו את החודש בזמנו ובאו והעידו, וקיבלום בית דין וקידשו את החודש הזה הראשון, ומנו תשעה ועשרים יום מן היום המקודש, וליל שלושם לא נראה הירח--מפני שאי אפשר לו להיראות, או מפני שכיסוהו עבים; והרי בית דין מצפין לו כל יום שלושם כמו שביארנו, ולא באו עדים, ועיברו את החודש, ונמצא יום ראש החודש השני יום אחד ושלושם כמו שביארנו.
ו והתחילו למנות תשעה ועשרים יום מן יום ראש החודש השני, וליל שלושם לא נראה הירח--אם תאמר שכך מעברין ראש חודש זה ועושין אותו שלושם, וקובעין ראש החודש השלישי יום אחד ושלושם: כך אפשר שלא ייראה הירח בליל שלושם, גם מחודש זה--ונמצאו מעברין והולכין ועושין חודשים שלושם אחר שלושם, כל השנה כולה; ונמצא בחודש אחרון, אפשר שייראה הירח בליל חמישה ועשרים בו, או בליל שישה ועשרים--ואין לך דבר שחוק והפסד, יותר מזה.
ז ואל תאמר שהדבר הזה, דבר שאינו מצוי הוא שלא ייראה הירח בכל השנה; אלא דבר קרוב הוא, הרבה, ופעמים רבות יארע זה וכיוצא בו, במדינות שזמן הגשמים שם ארוך והעבים רבים: שאין אנו אומרים שלא ייראה הירח בכל השנה, אלא שלא ייראה בתחילת החודשים; וייראה אחר כך בימים. פעמים, לא ייראה מפני שאי אפשר לו שייראה; וחודשים שאפשר שייראה בהם, לא ייראה בהם מפני העבים, או מפני שהיה קטן ביותר, ולא נתכוון אדם לראותו.
ח אלא הקבלה שביד החכמים, איש מפי איש מפי משה רבנו, כך היא: שבזמן שלא ייראה הירח בתחילת החודשים חודש אחר חודש, בית דין קובעין חודש מעובר משלושים יום, וחודש חסר מתשעה ועשרים יום. וכן מחשבין, וקובעין חודש מעובר וחודש חסר--בקביעה לא בקידוש, שאין מקדשין אלא על הראייה. ופעמים עושין מלא אחר מלא, או חסר אחר חסר, כמו שייראה להם מן החשבון.
ט ומתכוונין לעולם בחשבונם, שאם ייראה הירח בחודש הבא, ייראה בזמנו או בליל עיבורו, לא שייראה קודם זמנו, שהוא ליל שמונה ועשרים. ובחשבונות הראייה האלו שביארנו, יתבאר לך ותדע מתי אפשר שייראה ומתי אי אפשר שייראה; ועל זה סומכין ומעברין חודש אחר חודש, או עושין חודש חסר אחר חודש חסר. ולעולם אין פוחתין מארבעה חודשים המעוברין בשנה, ולא מוסיפין על שמונה חודשים המעוברין. וגם לעיבור חודשים אלו שמעברין לפי חשבון, עושין סעודת עיבור החודש שאמרנו בפרק שלישי.

¹⁹ תשובות הגאונים החדשות (ראו לעיל), עמ' 149.

²⁰ תהלים עם תרגום ופירוש הגאון רבינו סעדיה בן יוסף פיומי, מהד' הרב יוסף קאפח, עמ' כח-לד.

²¹ א' סימון, ארבע גישות לספר תהלים, רמות ג' תשמ"ב, עמ' 17 ואילך.

²² זאת מלבד המצוי במדרשים, כגון: במדבר רבה יט, ח; בראשית רבה ח, ט; שמות רבה כט, א ויקרא רבה ד, ו.

²³ בוויכוח שהתקיים בברצלונה בין רמב"ן ליהודי מומר [א"ה. עדיף: משומד], אמר רמב"ן כי אינו מאמין לדברי המדרש, וזה לשונו: "עוד יש לנו ספר שלישי הנקרא מדרש... וזה הספר מי שיאמין בו טוב ומי שלא יאמין בו לא יזיק" (רמב"ן, "ויכוח [מלחמות ה']", בתוך: כתבי רמב"ן, מהד' ח"ד שעוועל, ירושלים תשכג-כד, עמ' שח, ושם בהערה). על משפט זה של רמב"ן נשתברו קולמוסין רבים. יש שכתבו שלא אמר זאת אלא לצורך הוויכוח, וחלילה מלהעלות על הלב שכך אכן חשב. אמנם היו גם רבים אחרים שסברו שרמב"ן האמין בכך, ולא אמר זאת כתוצאה של אילוף תיאולוגי. ראו על כך בהערותיו של שעוועל (לעיל), ובמחקרה הנרחב של מ' סקלר, יחס רבי משה בן נחמן למדרש האגדה על פי פירושו לתורה לבראשית פרקים יב-לו, עבודה לתואר שני, רמת גן תשנ"ח.

י וכל שתמצא בתלמוד מדברים שמראין שבית דין סומכין על החשבון, ומפי משה מסיני שהדבר מסור להם, והרשות בידם לחסר או לעבר, וכן זה שחיסר רבי תשעה חודשים בשנה, וכל כיוצא בזה--הכול על עיקר זה הוא בנוי, בזמן שלא נראה החודש בזמנו.

יא וכן זה שאמרו חכמים שמעברין את החודש לצורך, הוא בחודשים אלו שמעברין אותן לפי חשבון, ועושין אחד מלא, ואחד חסר; ויש להם לעבר חודש אחר חודש, או לחסר: כזה הוא שמעברין לצורך, מפני שלא נראה הירח בזמנו; אבל בעת שייראה הירח בזמנו, שהוא תחילת היותו נראה אחר שנתקבץ עם השמש--מקדשין לעולם, ואי אפשר לא לדחות ולא לעבר.

פרק ג הלכה יט אבל מאיימין על עדים שנתקלקלה עדותן, והרי הדבר נוטה שלא תתקיים העדות ויתעבר החודש--מאיימין עליהן כדי שתתקיים העדות, ויתקדש בזמנו; וכן אם באו עדים להזים את העדים שראוהו בזמנו, קודם שיקדשוהו בית דין--הרי אלו מאיימין על המזימין עד שלא תתקיים ההזמה, ויתקדש החודש בזמנו.

יש לבית דין סמכות לקבוע חודש חסר גם בלי עדים. אם אפשר לאיים על עדים ולהוציא מהם עדות שראו את החודש אע"פ שלא ראו – יעשו כן.

מקור הרמב"ם. תלמוד בבלי ראש השנה כ א שלח ליה רבי יהודה נשיאה לרבי אמי: הו יודעין שכל ימיו של רבי יוחנן היה מלמדנו: מאיימין על העדים על החדש **שלא נראה בזמנו לקדשו, אף על פי שלא ראוהו – יאמרו ראינו!**

ולפי שראינו בפרק יט אפשר גם בלי לאיים.

ואעפ"כ, אין הרמב"ם מרחיק לכת כרס"ג, וגם מתרץ את רס"ג שלא נתכוון למחוק את הקידוש ע"פ ראייה.

תן לחכם ויחכם-עוד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע

שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

אם אתה מתעניין

בהגטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בעניינים לשוניים

בכתובת: franklashon@gmail.com

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכתבים ☺